Discursul critic est-etic față în față cu totalitarismul. Etica neuitării

Doinița MILEA

Publicistica exilului acreditează câteva dintre aspectele translației dintr-o lume în alta: central, marginal, provincial, european, asumându-şi implicit sau explicit unele obsesii structurante, ținând de o reacție defensivă față de spațiul adoptiv, dar în egală măsură, de un sentiment de culpabilitate față de spațiul de origine. În construcțiile ficționale, autoficționale sau în textele confesive de tip jurnal, semnul cultural al exilului este clivajul între lumea reală şi tentația nostalgică a originilor. Lectura critică a acestor pagini identifică aceste imagini, ca metafore obsedante, acele aspecte identificate de critici ca o căutare în creație a ceea ce se spune despre Celălalt, dar şi despre sine, în egală măsură „o traducere, dar si o auto-traducere".

Asumându-şi condiția de martor al unei epoci nefaste din istoria românească, Monica Lovinescu construieşte prin studiile şi analizele pe care le publică, un model de angajare şi de implicare est-etică. Este un discurs critic modelator pentru conştiințe şi identități la răscruce, la întâlnirea dintre „idealismul moral" şi „realismul politic. Modelele intelectuale selectate de Monica Lovinescu pentru a fi analizate vorbesc, prin ele însele, despre un profil moral exemplar al analistei climatului cultural european şi românesc. Sunt interesante punctele de vedere ale unor voci importante ale intelectualilor români, sau străini, din exil, pentru a înțelege climatul cultural şi afectiv de formare a opiniei intelectualului aflat în această situație existențială. Într-un interviu acordat prin corespondență Martei Petreu, Matei Călinescu îşi defineşte relațiile afectuos-conflictuale cu spațiul din care plecase, judecând cu luciditate, la încheierea unui ciclu existențial, problemele identitare ale exilului:

> Ce ți-am spus până acum, dragă Marta, nu sugerează nici pe departe complexitatea situației mele identitare. Simbolic, întoarcerea mea în România s-a produs cînd am început să scriu în românește pentru publicare în România, după mai bine de douăzeci de ani, în 1992. Evident, am scris în românește şi între timp - jurnale, o parte din corespondență - şi, în măsura în care identitatea e determinată lingvistic, n-am încetat niciodată să fiu român, chiar şi atunci când mi s-a părut că a fi român e o ruşine şi o pedeapsă, chiar şi atunci când am detestat nu numai comunismul românesc, atât de grotesc şi de primitiv, dar şi România ca atare, ,,România eternă'', periferia periferiilor, blestemată geografic şi istoric să fie mereu la margine, fie că era vorba de Imperiul Macedonean, de cel Roman, de cel Bizantin, de cel Otoman, de cel Austriac şi Austro-Ungar, de cel Rus. După câțiva ani în America, am început să văd România mai de departe şi ce se întâmpla acolo era, ştiam, dureros, dar şi nespus de rizibil, cînd citeam în ziare despre ,,geniul Carpaților'', ,,Dunărea gândirii'' etc. La un

BDD-V2677 © 2013 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:54:02 UTC)

> moment dat îmi pierdusem aproape complet imaginația României, care mai revenea, distorsionată şi înspăimântătoare, în câte un coşmar. Căpătam, pe nesimțite, şi o identitate americană - o identitate în bună măsură imaginară, îmi dau acum seama - mai senină, mai tolerantă, mai liberă de constrângerile etnicității. Fapt e că identitatea mea românească, exotică aici, cu toate contradicțiile şi răsucirile ei, a putut coexista fără dificultate cu aceea de universitar american în cadrul de altfel foarte cosmopolit al lumii academice de aici (Petreu 2006).

Schimbarea paradigmei culturale prin opțiunea către deschidere a conturat un model de dialog cu modele canonice europene, înlocuind miturile şi stereotipiile naționale cu acelea ale spațiului european şi central-european, la un moment dat, şi printr-o opțiune mai târzie, cu acelea ale spațiului de peste ocean. Recunoaşterea puterii modelelor si asumarea lor în spațiile creației, nu reprezintă o particularitate proprie numai ultimilor decenii, ci si o permanentă încercare a definirii identității de sine, în toate marile momente ale literaturii române, prin raportarea la modelul canonic al celuilalt.

Studierea obiectelor culturale ale trecutului în toate contextele şi determinările lor, într-o lectură de sinteză urmărind nu numai realizarea artistică, ci şi spațiul socio-politic,cel al ideilor existențial-filozofice, care oglindesc la modul semnificativ o lume structurată pe ideea de dialog cu modelele până la pastişare şi inversare parodică, devine o reconstituire a laboratorului de creație, dar şi un model de construcție identitară în sensul topofiliei lui Gaston Bachelard, care subliniază dimensiunea trăită a spațiului şi raporturile insului cu acesta. Conform lui Bachelard (Bachelard 2003), indivizii stabilesc întotdeauna relații semnificative cu spațiul, de unde interesul acut pentru modurile în care spațiul devine o dimensiune simbolică a identității. Punctul de plecare, centrul, ca o construcție intelectuală, implică consecințe sociologice, în care frontierele sunt produsul unui proces psihic de delimitare, având ca rezultat tot atâtea spații culturale reprezentative pentru un individ sau un grup social şi care nu se suprapun peste limitele politic-teritoriale acceptate. Ca structuri spațiale elementare, de reper, frontierele operează în trei registre: real, simbolic şi imaginar. Simbolicul se referă la apartenența la o comunitate ancorata într-un teritoriu şi trimite la identitate. Imaginarul conotează, de regulă, relația cu Celălalt şi cu Sine, cu propria istorie, cu miturile fondatoare sau destructive. Prin urmare, ca loc de articulare a unor planuri culturale, spațiul pune în mişcare proiecțiile lor intelectuale, ideologice şi simbolice, generatoare de puternice mărci ale identității şi exprimând un punct colectiv de vedere asupra modului specific de a fi în raport cu Celălalt. Pornind de aici, modelajul cultural exercitat asupra personalității creatoare, fie a creatorului de text ficțional, fie a analistului critic, a generat o tendință de a proiecta imagini compensatorii, grație unui proces de semnificare pe care şi-a pus amprenta lumea culturală si civilizația europeană, dar şi spațiul românesc de origine al artistului, conservat de memoria afectivă.

În mod compensatoriu, tendința opusă ar fi aceea că, în calitate de om al lumii, scriitorul, ca şi criticul, să practice world-fiction-ul („gommage de la voie ethnique"), iar romanul să practice o căutare ascunsă, compensatorie. În definirea de sine, textul lasă la vedere constante în care identitatea personală îşi găseşte sprijin, constante identificabile fie în inventarul de mituri naționale, fie în acela al metaforelor obsedante pe care le selectează în procesul de geneză al universului

BDD-V2677 © 2013 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:54:02 UTC)

ficțional sau analitic. În acest sens, Norman Manea, într-un interviu cu Marta Petreu, la apariția ediției a II-a din *Întoarcerea huliganului*, își construia istoria interioară a acestei cărți conflictuale:

> Am scris greu, am găsit anevoie structura cărții. A ieșit, cum știi, un hibrid, memorii, ficțiune romanescă, jurnal de călătorie. Părțile cooperează în a compune un portret (așa a și fost subintitulată cartea în germană – „un autoportret"). Voiam să recuperez de sub lespedea memoriei colective, plină de clișee, un destin individual, să scrutez conjunctura „personalizată" a unui secol saturat de orori, dar voiam, mai ales, să fac clar refuzul „victimizării" și al manipulării ei publice, astăzi. Am plătit, firește, un preț deloc minor în timpul scrierii și ulterior, prin lunga și uneori tensionata elaborare a cărții, printr-un anumit blocaj care a urmat, prin pierderea unor prieteni, unii lezați pentru că nu au fost evocați în carte, alții incapabili să perceapă afecțiunea cu care i-am descris chiar când nu ignoram unele prea omenești defecte. Sunt inevitabilități, ca să zicem așa. Un preț deloc catastrofic totuși, având în vedere destinul pe care și l-a croit, în cele din urmă, cartea însăși (Petreu 2006).

Criticul, ca si scriitorul de ficțiune, își construiește o sumă de reprezentări organizate intr-o topologie textuală în care, de la un context la altul, mașina textuală discursivă pune în evidență interesul pentru construcția de spații textuale purtătoare de semnificații și își revendică, ca obiect de studiu, o teritorialitate culturală, un spațiu a cărui percepție este filtrată de normele și de convențiile culturale active în diverse comunități, dar nu mai puțin de presiunea politicului. Citâm din același interviu confesiv al lui Matei Călinescu:

> Evident, situația mea nu se poate compara cu a niciuneia dintre aceste personalități (Eliade, Cioran, Ionescu). Exilul meu a fost, *volens nolens*, acela al unui om cu formația mutilată de comunism. Deși am urât comunismul, am trăit în el până la aproape 40 de ani și, când am luat drumul exilului, eram un om în mare măsură obosit, forțat să înceapă o nouă viață. «Commencer une nouvelle vie, quelle peine, quel désespoir!» îmi scria Cioran. Formulă tipic cioraniană cu care tindeam să fiu de acord. Mi-am putut continua cariera universitară începută în țară, am publicat articole și cărți apreciate (studiul meu despre ideea de modernitate s-a tradus în mai multe limbi, inclusiv spaniola, portugheza, suedeza, japoneza, chineza), dar, într-un fel curios, m-am simțit din ce în ce mai atras de ceea ce aș numi „România necunoscută" – necunoscută de mine. Totul a pornit de la proiectul unui studiu despre opera literară a lui Eliade, pentru care am simțit nevoia să mă familiarizez cu „istoria secretă" a României interbelice, o istorie transformată de comuniști în „secret de stat" și prezentată publicului în forme grosolan falsificate. Mi-a luat mult timp de bibliotecă și multă energie ca să descopăr și să înțeleg evenimente ocultate de istoricii comuniști, conflicte ideologice cu consecințe sângeroase, convulsii sociale și drame personale, persecuții etnice, diversitatea reacțiilor pe care le provocau. Într-un fel de care nu eram pe deplin conștient, mă pregăteam, din exil, pentru singura întoarcere posibilă în țara pierdută – în „țara furată", cum o numea Ion Vianu în corespondența noastră, în țara de care fuseserăm jefuiți – , o întoarcere virtuală care mărea distanța reală la care mă aflam, interzicând nostalgiile.

În cartea sa, *L'Homme dépaysé* (1996), Tzvetan Todorov dezvoltă o privire aparte asupra consecințelor intelectuale, afective și sociale ale exilului, din perspectiva întoarcerii în spațiul de origine și al sentimentului înstrăinării, pe care încearcă să-l definească după dicționar, înregistrând aspectul de „tulburare,

BDD-V2677 © 2013 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:54:02 UTC)

dezorientare" al reîntoarcerii într-un spațiu al tău („chez soi") care nu mai este al tău („qui n'est plus chez soi"):

> Du jour au lendemain l'exilé se découvre avoir une vue de l'intérieur de deux cultures, de deux sociétés différentes. Je ne me sentais pas moins à l'aise en bulgare qu'en français, et j'avais le sentiment d'appartenir aux deux cultures à la fois [...]; de retour à Paris je me sentais le plus perturbé: je ne savais plus dans quel monde je devais entrer (Todorov 1996).

Todorov vorbeşte despre o senzație de neliniște care se naşte din această dedublare culturală, coexistența celor două voci ducând la un fel de „schizofrenie socială", la o „angoasă a dedublării" de care vorbeşte şi Czeslaw Milosz (*Une autre Europe*):

> [...] ma mythologie de l'exil, ici, la-bas. La Pologne et la Dordogne, la Lituanie et la Savoie, les ruelles de Wilno, et celles du Quartier latin se fondaient toutes ensemble, et je n'étais rien d'autre qu'un Hellène ayant changé de ville. Mon Europe natale vivait en moi et je retrouvais la possibilité de vivre dans l'immédiat, dans le présent, où l'avenir et le passé s'enrichissaient mutuellement (Milosz 1964).

Această senzație de dedublare mentală, de grile diferite de percepție a realității, presupune o alegere dureroasă („la langue d'origine était clairement soumise à la langue d'emprunt") sau practicarea a ceea ce Todorov numeşte „la parole double": „La parole double se révélait une fois de plus impossible et je me retrouvais scindé en deux moitiés aussi irréelles l'une que l'autre" (Todorov 1996).

Todorov vorbeşte în studiul citat despre „alteritate", în sensul dezvoltat de Jean Baudrillard şi Marc Guillaume (*Figuri ale alterității*, 1994): „Ce qu'il faut craindre et déplorer, c'est la *déculturation* elle-même, dégradation de la culture d'origine; mais elle peut être compensée par *l'acculturation*, *acquisition progressive d'une nouvelle culture, dont tous les êtres humains sont capables*". Paul Ricoeur (*Ideologia şi utopia: două expresii ale imaginarului social*, în *Eseuri de hermeneutică* II) vedea imaginarul social şi cultural într-o structurare esențial conflictuală, manifestat prin „deformări şi disimulări prin care ne ascundem noi înşine" dar şi prin „integrare", aspect prin care se caută recunoaşterea identității unui grup, prin evenimente fondatoare, ritualizate, printr-un ansamblu de simboluri şi procedee retorice. Ruptura din armonia identitară se produce la întâlnirea dintre „idealismul moral" şi „realismul politic". „Funcția utopiei este să proiecteze imaginația în afara realului, într-un aiurea care este şi nicăieri! Ar trebui să vorbim aici nu numai de utopie dar şi de ucronie pentru a sublinia nu doar exterioritatea spațială a utopiei (un alt loc), ci şi exterioritatea ei temporală (un alt timp)" (Ricoeur 1995: 282). Aspectul cel mai interesant al abordării problemei de către Ricoeur este extinderea definiției către aspecte definitorii ale definirii interiorului individual, al refulărilor „de la ipoteza abstinenței monahale până la aceea a promiscuității, a comunității şi a orgiei sexuale", „de la apologia ascetismului până la apologia consumului fastuos şi festiv" (Ricoeur 1995: 284).

În acest sens, Cioran construieşte utopii negative ale maturității dislocate afectiv, solidar cu paradisurile anilor tineri, situat undeva în acel spațiu transilvănean aparținând imperiului, având în fond o conotație mitologică, scriitura înregistrând alienant sfârşitul imperiului ca un sfârşit de lume interioară, căci literatura sa îi

BDD-V2677 © 2013 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:54:02 UTC)

presupune pe cei pe marginea cărţilor cărora glosase, ei înşişi scriitori ai „imperiului agonic", Musil sau Kafka, Viena în decădere fiind, într-un fel, cheia autodevorării cioraniene: „E sigur că suntem marcaţi de spaţiul cultural din care venim. Transilvania păstrează o puternică amprentă ungurească, asiatică. Sunt transilvănean, prin urmare... Cu cât îmbătrânesc, cu atât îmi dau seama că aparţin, nu numai prin originile mele, dar şi prin temperament, Europei Centrale. Treizeci de ani trăiţi la Paris nu vor şterge faptul că m-am născut la periferia Imperiului Austro-Ungar" (Cioran 2005).

Într-un studiu (*Soi-même comme un autre*) publicat în 1990, Paul Ricoeur definea identitatea narativă şi identitatea personală, pornind de la constatarea legăturii în chiasm dintre istorie şi ficţiune şi văzând în descompunerea formulei narative o construcţie ficţională de pierdere a identităţii. Astfel, discursul critic devine o ţesătura de elemente în care se regăsesc, în egala măsură, mituri ale identităţii unei personalităţi creatoare, dar şi ale unui spaţiu cultural de aderenţă, cum este Moldova formării lui Sadoveanu. Trăsăturile esenţiale ale universului ficţional sau critic, care ia naştere, ca expresie a unui individualism estetic, depăşeşte modelele clasice, romantice, realiste, se întrepătrund într-o confuzie totală, impunând analizei critice o adecvare la modelul cultural şi identitar, în acelaşi timp.

Eliade a deplasat liniile controversei către alte coordonate decât cele consacrate la noi, împletind teme ca identitatea, integrarea într-o comunitate intelectuală cosmopolită cu mobilurile creativităţii, pentru depăşirea complexelor autohtone. Publicistica exilului acreditează câteva dintre aspectele translaţiei dintr-o lume în alta: central, marginal, provincial, european, asumându-şi implicit sau explicit unele obsesii structurante, ţinând de o reacţie defensivă faţă de spaţiul adoptiv, dar în egală măsură, de un sentiment de culpabilitate faţă de spaţiul de origine. În construcţiile ficţionale, autoficţionale sau în textele confesive de tip jurnal, semnul cultural al exilului este clivajul între lumea reală şi tentaţia nostalgică a originilor. Lectura critică a acestor pagini identifică aceste imagini, ca metafore obsedante, acele aspecte identificate de critici ca o căutare în creaţie a ceea ce se spune despre Celălalt, dar şi despre sine, în egală măsură „o traducere, dar şi o auto-traducere".

Herta Müller îşi găsea fixarea punctului de vedere în text din „Privirea (care) se naşte din lucrurile familiare, de la sine înţelese, al căror firesc ti-a fost răpit" (*Regele se-nclină si ucide*) şi, la întrebarea Rodicăi Binder: „De ce nu vă puteţi desprinde de această Românie, de ce revine ea mereu în textele dvs.?", scriitoarea răspunde mai tranşant: „Eu nu îmi pun această problemă şi nu scriu despre România. Scriu despre ceva ce exista în spatele, în trecutul meu, ca fond biografic" (Binder 2002).

Găsim în „Secolul XXI", 10-12/1997, 1-3/1998, între texte confesive ale exilului românesc câteva pagini ale Monicăi Lovinescu, grupate sub titlul *O paranteză cât o existenţă*, în care îşi rememorează trăirile raportându-se permanent la punctul periferic geografic, dar central afectiv, o voce unică, o conştiinţa ardentă, o prezenţă intelectuală de un imens curaj:

> Mă îndoiesc că exilul există la singular. Se impune pluralul: exiluri. Tot atâtea câte epoci, motivări, persoane. Chiar fără a deosebi fundamental exilul lui Ovidiu de acela al lui Soljeniţîn, eşti nevoit să scrii: exiluri. Şi în interiorul aceluiaşi

BDD-V2677 © 2013 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:54:02 UTC)

> exil unitar prin cauză şi context, cum a fost cel provocat de comunism, diferenţele nu sunt doar de ordinul experienţei interioare, ci şi de categorii. Nu ştiam, când am debarcat în Gare de l'Est (după ce fusesem obligată să trec clandestin o frontieră pentru care dispuneam de toate actele în regulă, dar asta e o altă poveste pentru improbabilele 1001 de nopţi ale fiecăruia dintre noi), că exilul va fi o paranteză ce-mi va confisca întreaga existenţă. Dimpotrivă, speram ca ea să se închidă cât mai repede. Între noi, studenţii parizieni, orice nonşalanţă cu care pătrundeam în cercurile artistice franceze venea şi din faptul că nici o clipă nu mi-am pus întrebarea „Cum poţi să fii român?". Evident, nu dintr-un complex de superioritate (acesta îl rezervam doar şcolilor de actorie din Franţa), ci pentru că, venind dintr-un Bucureşti peste care încă nu se abătuse ciuma realismului socialist, soseam în Europa, venind din Europa (Lovinescu 1997-1998: 171).

Cu verticalitate morala, dovedind profunzime politica si estetica, apropiată de perspectiva lui Camus ori, Arendt, Monica Lovinescu începe prin a pune faţă în faţă, cu amărăciune intelectualii estului şi vestului:

> „Marile focuri" se stinseseră atât de definitiv, încât n-aveam să ne bucurăm de „apele sonore" ale unei libertăţi regăsite. În plus, dacă guvernele din Apus erau mai degrabă de dreapta, intelectualii nu numai că se situau la stânga, ci păreau, în majoritate, deja sovietizaţi mintal. Cine n-a încercat – aşa cum am făcut-o câţiva dintre noi – să „deschidă ochii" intelectualilor de aici şi să se sensibilizeze la tragedia semenilor din Est, văzându-se respins ca fascist de îndată ce se declara „anticommuniste" („l'anticommuniste est un chien", spunea Jean-Paul Sartre) nu-şi poate seama de climatul în care s-a instalat acest exil dintâi" (Lovinescu 1997-1998: 173).

Peste ani, în dialog cu Călin Cristea, în 1990, în casa de la Paris, Monica Lovinescu încerca să definească funcţionarea intelectualului despre care a scris pagini întregi de-a lungul anilor, în cronicile ei (a se vedea şi antologia publicată în 2008 de Vladimir Tismăneanu, *Etica neuitării*):

> Intelectualul este un termen relativ recent, el datează de la afacerea Dreyfus. Ce este deci un intelectual? Este un artist, un scriitor, un gazetar care profesează, deci intră în cetate. Intelectualul poate intra în cetate pentru a sluji o ideologie totalitară, ceea ce în Occident devenea o poveste de religie transfigurată, şi atunci deserviciile sale sunt grave, ireparabile. Însă în clipa în care intelectualul îşi asumă funcţia lui adevărată, care este una de critică a puterii, atunci da, el nu-şi trădează condiţia. După revoluţie cred că în marea lor majoritate intelectualii români au fost o surpriză admirabilă, cu surprizele pe care le ştim cu toţii. Intelectualii s-au transformat peste noapte în comentatori politici, oferindu-ne surprize excepţionale care vin nu numai de la scriitori, dar şi de la sociologi, de la oameni de ştiinţă etc. şi cred că aceasta este unul din miracolele României de după Ceauşescu. Acea funcţie critică de care aminteam puţin mai devreme înseamnă a înlocui monologul prin dialog, prin acel dialog ce, singurul, ne îndreaptă spre democraţia moştenită de la greci, spre sensul ei dintâi – acela de a cerceta adevărul şi de a colecta excesele puterii. Cred că din acest punct de vedere intelectualii români ne-au oferit un spectacol pe care l-aş califica drept neaşteptat (Lovinescu 2008b).

Autoarea reia consideraţiile dureroase în *Scriitorii şi canalul* (*Etica neuitării*), cu accentul pus pe drumul care desparte adevărul de minciună în „slăvirea de către

BDD-V2677 © 2013 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:54:02 UTC)

scriitori a muncii forțate, adică în ieşirea scriitorilor din orice fel de literatură" (Lovinescu 2008a).

În asumarea condiției de martor şi de voce a exilului românesc, Monica Lovinescu destructurează universul, văzut în dimensiunea interculturală, prin etica revoltei, împrumută din imaginarul politic acele simboluri care pot descrie lumea, într-o infinită călătorie prin spațiile construite ficțional, între utopiile speranței şi distopiile desperării. Discursul critic devine o țesătură de elemente raționale si irașionale, în care se regăsesc, în egală măsură, aceste mituri ale identității unei comunități anume şi ale unui spațiu de exil, dar şi ale formării de sine.

Cronicile Monicăi Lovinescu urmăresc atât viața spirituală a intelectualilor din spațiul de exil, modelele lor, ale timpului (Soljenițîn şi *O zi din viața lui Ivan Denisovici*, Camus şi *Carnetele* sale, ideologiile din Mai 1968 la Paris, Hannah Arendt şi sistemul totalitar), dar şi viața spațiului cultural şi politic românesc (Mircea Eliade intervievat de Adrian Păunescu, *Delirul* de Marin Preda) sau întâlnirea celor două spații (François Furet şi deconstruirea iluziei comuniste).

Ipoteza actului literar ca „act de transgresie", pe care o propune, în anii '60, Georges Bataille (*Literatura şi răul*, 1957), presupune ieşirea scriitorului, prin literatură, din sfera restrictivă a normalității, „exces" văzut ca un rău insurmontabil, care-l plasează într-un spațiu al libertății nelimitate, în care „actul gratuit", starea de exces, nu-i mai impune nici o limită morală, plasându-l „dincolo de Bine şi Rău" (Bataille, 2000: 53), într-o lume a valorilor supreme, dintr-o ordine non-conflictuală, prestabilită. Atracția şi repulsia, ca mecanisme ale transgresiei, funcționează în mai vechiul raport dintre viață şi operă, sau în mişcarea regulilor obscure ale unei lumi interioare compuse din negarea realităților exterioare şi, prin aceasta, a oricărei autorități, negare pe care comentariul la volumul lui Soljenițîn, *O zi din viața lui Ivan Denisovici* (1963), realizat de Monica Lovinescu o scoate în evidență: „Nu țipă , dar nu ascunde. Iar lipsa de țipăt, la el, devine un factor agravant [...]. Privirea lui Soljenițîn este atât de neînduplecată, încât n-are nevoie să insiste [...]. Discreția lui Soljenițîn este cumplită" (Lovinescu 2008: 35).

Spectacolul imaginar al violenței oferit de *Memoriile Nadejdei Mandelstam* (1975) este excesul a ceea ce suntem, este un paradox, în care regulile sociale care ar impune ordine, nasc, prin maşina infernală a comunismului rus, dezordinea şi dereglarea universală, anulând posibilitatea unui discurs coerent, ducând la „atrofia personalității, la transformarea individualităților în nişte unități înregimentate". Demonstrația articolului cade pe ideea de memorie, a intelectualului „La ce se poate aştepta o țară a cărei memorie e bolnavă? Ce valorează omul dacă n-are memorie?" (Lovinescu 2008: 198).

Spațiul unor lumi surprinse în momente de criză (războiul fiind un spațiu timp de elecțiune), devine o meditație-avertisment a forțelor umane capabile să distrugă lumea şi să regenereze lumea, pe schema inițierii în tainele coborârii în infern şi a deprinderii strategiilor de ieşire la suprafață, elemente magistral construite în analiza eroilor lui Camus din piesa *Les Justes* (*Camus şi istoria,* 1966). Identitatea se adăpostește doar în spatele unui nume, dincolo de care stăpânește singurătatea născută o dată cu personajul, prin izolarea de ceilalți şi prin izolarea de sine (*Carnetele lui Camus,*1965).

BDD-V2677 © 2013 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:54:02 UTC)

Mutarea granițelor coşmarului în interiorul realității generează mutații ale identității spațiale şi implicit ale identității persoanei: mirarea autoarei este generată de atitudinea lui Geo Bogza, care, în „România literară", într-o tabletă intitulată *Dobrogea*, „cade spre zona aplauzelor ce gâdilă urechile celor puternici, palmă incredibilă pe obrazul marii suferințe colective", sau de articolul lui Sorin Titel legat de acelaşi Canal, intitulat *O victorie a muncii.* Realitatea sugerată este haotică şi bolnavă, o lume dezorganizată, tulbure, în care personajul nu se poate regăsi, punând sub semnul întrebării ordinea socială, morală, ontologică şi teologică sub care trăieşte vinovat de incoerentă complicitate (*Scriitorii şi canalul,*1984).

Sentimentul tragic al existenței, reprezentat prin aceste proiectări în ficțiune ale căutării de sine în spații exterioare, generează reprezentări parabolice ale existenței, pe fondul imaginilor ieşite din componentele abisale ale sciziunilor interioare. Parafrazându-l pe Llosa (*Adevărul minciunilor*), acesta este adevărul regăsit în minciunile ficțiunilor, minciunile care suntem noi, cele care ne consolează şi ne despăgubesc pentru nostalgiile şi frustrările noastre.

În fond, se nasc în textele autorilor exilului universuri ficționale de dublare a Europei, o Europă imaginară care reconfigurează narativ probleme ale colectivităților, naşterea instituțiilor, istoria intelectuală care pătrunde ca mesaj explicit, digresiv sau implicit, aluziv, de la analizele freudiste asupra a ceea ce a numit „malaise dans la culture", trecând prin recviemul european al lui Pessoa, prin călătoriile hrănite de criza europeană ale lui Keyserling, prin corpusul aproape compact oferit de Th. Mann, Joseph Roth, C. Malaparte, H. Broch, H. Hesse, C. Milosz. Geografia în degradare trăieşte prin metafore obsedante, hipertropia oraşului, a oraşului devorator, o punere în scenă a degradării prin interferența cu conştiința lectorului – martor, anulând orice discurs euforic asupra existenței şi identității. Locuri ale memoriei, reale şi imaginare, sugerează alienarea într-o cascadă de procedee care să sugereze exilul interior, dublând utopia şi meditația parabolică: pateticul, ironicul, grotescul, fantasmaticul. Răul interzice orice eliberare nostalgică şi compensatorie, iar imaginarul „ca o creație neîntreruptă şi nedeterminată social – istoric, de figuri, forme şi imagini", dirijează construcția lumii sinelui ca o lume de semnificații proiectate în exterior, prin strategiile punerii în relație a „autorului în suferință" – „marqueur de parole", cu vocea naratorului. Cuvintele Monicăi Lovinescu ,,soseam în Europa, venind din Europa'', reprezintă cheia unei grile de lectură prin focalizare identitară.

Imaginarul şi treptele reconsiderării lui în scriitura exilului a funcționat ca o zonă creatoare de lumi identitare prin conştientizarea unei lumi interioare profunde, prin analogia subliminară. Discursul descriptiv al vocii exterioare, înglobează latențe simbolice şi imagistice, fantasmatic – compensatorii din căutările de sine ale vocii confesiv-analitice, din texte, un fel de terapeutică care dă coerență vocilor interioare. Biografia autorului, conjunctura istorică şi politică, discursul intelectual al epocii, aflate sub semnul temporalității, sunt reproiectate în spațiul critic şi ficțional, în spațiul unei istorii care acoperă, sub o cupolă unificatoare a recunoaşterii de sine, această tensiune născută din *etica neuitării*, ca experiență privilegiată, în care ascensiunea trimite implicit la centru.

În acest spațiu care împleteşte cunoaşterea de lume cu aceea de sine, Monica Lovinescu destructurează universul de adopție, ca atâția alți intelectuali rupți de

BDD-V2677 © 2013 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:54:02 UTC)

spațiul de origine, printr-o abordare interculturală comparativă, prin etica revoltei, împrumutând din imaginarul politic acele simboluri care pot descrie lumea, într-o infinită călătorie prin spațiile construite ficțional şi/sau ideologic, între utopiile speranței şi distopiile desperării. Discursul critic devine o țesătură de elemente raționale şi iraționale, în care se regăsesc, în egală măsură, acele aspecte definitorii ale identității unei comunități, dar şi ale formării de sine, într-o proiecție recuperatoare a „țării pierdute", a „țării furate".

Bibliografie

Bachelard 2003: Gaston Bachelard, *Poetica spațiului*, Piteşti, Editura Paralela 45.
Bataille 2000: Georges Bataille, *Literatura şi răul*, Bucureşti, Editura Univers.
Baudrillard 2001: Jean Baudrillard, Marc Guillaume, *Figuri ale alterității*, Cluj-Napoca, Editura Dacia.
Binder 2002: Rodica Binder, *La pândă. Dialoguri salvate*, Iaşi, Editura Polirom.
Cioran 2005: Emil Cioran, *Caiete III*. Bucureşti, Editura Humanitas.
Lovinescu 1994: Monica Lovinescu, *Est-etice. Unde scurte*, IV, Bucureşti, Editura Humanitas.
Lovinescu 2008a: Monica Lovinescu, *Etica neuitării*, Antologie şi prefață de Vladimir Tismăneanu, Bucureşti, Editura Humanitas.
Lovinescu 2008b: Monica Lovinescu, „Intelectualii sunt câinii de pază ai cetății" (Monica Lovinescu şi Virgil Ierunca, în dialog cu Radu Călin Cristea), „Adevărul", nr. 5532 (26 aprilie), text disponibil la adresa http://www.adevarul.ro/cultura/Intelectualii-cainii-paza-cetatii_0_32397635.html (fără pagină).
Milosz 1964: Czeslaw Milosz, *Une autre Europe*, Paris, Editura Gallimard.
Petreu 2006: Marta Petreu, „Conversații cu Matei Călinescu", „Apostrof", anul XVII, 10 (197), text disponibil la adresa http://www.revista-apostrof.ro/articole.php? id=198 (fără pagină)
Ricoeur 1990: Paul Ricoeur, *Soi-même comme un autre*, Paris, Editura Seuil.
Ricoeur 1995: Paul Ricoeur, *Eseuri de hermeneutică*, Bucureşti, Editura Humanitas.
Todorov 1996: Tzvetan Todorov, *L'Homme dépaysé*, Paris, Editura Seuil.
„Secolul XXI", 10-12/1997, 1-3/1998.

Le discours critique «est-éthique» dans ses rapports avec le totalitarisme- *l'Ethique de la mémoire*

Monica Lovinescu, écrivaine, critique littéraire et journaliste, a joué un rôle essentiel dans la vie littéraire roumaine, en soutenant par un regard critique «est-éthique» les lettres roumaines à l'époque du totalitarisme, et en général dans la vie de la société roumaine pendant quelques décennies, par la critique sévère du régime politique roumain de l'époque, étant une des voix les plus critiques du régime communiste au sein de la diaspora roumaine en France.

Avec une rectitude morale exemplaire, comprenant profondément la politique et les problèmes esthétiques, proche de la perspective de Arendt, Monica Lovinescu écrit en

BDD-V2677 © 2013 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:54:02 UTC)

mettant face-à-face l'intellectualité de l'est de l'Europe avec celle de l'Occident, pour trouver les raisons de leurs attitudes.

En assumant la condition de témoin et de voix de l'exil roumain, Monica Lovinescu déstructure l'univers, vu dans sa dimension interculturelle, par l'éthique de la révolte, emprunte à l'imaginaire politique les symboles qui peuvent décrire le monde, dans un voyage à travers des espaces construits par la fiction, entre les utopies de l'espoir et les dystopies du désespoir. Son discours critique devient une trame d'éléments rationnels et irrationnels, où se retrouvent, en égale mesure, les mythes de l'identité d'une certaine communauté, ceux d'un espace de l'exil et ceux de la formation de soi.

Universitatea „Dunărea de Jos"
GALAȚI, ROMÂNIA

BDD-V2677 © 2013 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:54:02 UTC)